

Pieter Daten alias Petrus Dathenus , een Poperingse dichter?

Over Pieter Daten – met den rosten baard – is er al veel geschreven en gewreven.

Eén van de betere artikels is dit van Germain Schoonaert ‘Onderzoek naar de familiale en sociale connecties van **Pieter Daten filius Pieter** in Poperinge’ dat hij publiceerde in Westhoek, jaargang 23, 2007 nr. 1 – 2.

Hij schrijft dat de oudst gekende verklaring in verband met de geboorteplaats van Pieter Dathenus kwam allicht van een vooraanstaand en onbevooroordeeld tijdgenoot, **Philips de Kempenare**, advocaat bij de Raad van Vlaanderen, schreef in zijn kroniek van de stad Gent het volgende: Op den 25 december 1566, wezende Kerstdag, predikte Petrus Dathenus, een geleerd en geletterd man, die de psalmen van David op Vlaemsche rijmmate bracht, zoo als Clemens Marot in het Fransch hadden gedaen. **Hy was van Poperinghe van geboorte en apostaat.**

De stelling dat hij van Poperinge was wordt ook door **Pieter C. Hooft**, in zijn *Neederlandsche Historien* in 1656 aangehaald, waar hij schrijft:

Petrus Dathenus, deez een verlopen munnik van Poperinge....

In 1752 wordt in de *Gendsche geschiedenis of chronycke vande beroerten* gesteld dat ‘Pieter Dathenus eenen uytgelopen religieus van Poperinge’ was.

In het boek dat uitgegeven werd onder de titel: ‘Tweehonderjarige gedachtenis van het eerste synode’ uit 1769 van Adrianus ’s Gravenzande wordt eveneens gesteld dat Petrus Dathenus van Poperinge was – daar hy monnik was geweest....’

In het ‘Woordenboek der kerkelijke geschiedenis’ van Bredie uit 1827 stelt men dat Dathenus in zijn jeugd monnik was te Poperinge.

In 1857 publiceert **Isidore Diegerick**, stadsarchivaris in Ieper een document waarin Dathenus zelf stelt dat hij geboren is te Cassel. We nemen hier zijn artikel uit de *Annales de la Société d’Emulation de Bruges* tome XI, 2° serie – volledig over:

In het kader van de geschiedenis kunnen we niet voorzichtig genoeg zijn om een datum of een geboorteplaats te bepalen. Deze gedachte kwam bij mij op toen ik het eerste ‘bulletin van het Vlaamse Comité in Frankrijk las.

De eerste schrijver die gewag gemaakt heeft van de reformatie, was, denken wij, **Denis Hardwyn of Hardouin**, in zijn *Elenchus illustrium scriptorum Flandriae*, dat Sanderus herschreven heeft als zijn ‘Scriptores Flandriae. Deze sprekende van deze Haerde reformateur, noemde hem ‘excucullatus, ut Harduinus ait, carmelita, maar gaf geen geboorteplaats.

Foppens stelt dat hij van Ieper was : *Yprensus Flandriae, excullatus ut sanderus ait, monachus aliis minorita e monasterio Poperingano profugus.*

Hij voegt daarbij twee zaken die spijtig genoeg allebei fout zijn.

M. Goethals, in zijn 'lectures', geeft ons een de volgende bijzonderheden. Waarschijnlijk volgende Foppens, laat hij Dathen geboren worden te Ieper, maar twijfelt dan wel of hij een kloosterling was.

Dathenus, schrijft hij, leefde te Ieper, in het midden van het eerste deel van de 16de eeuw. Alle biografen en zelfs de geschiedkundigen stellen dat hij monnik was. Indien deze veronderstelling waar is, dan moet hij wel heel vroeg het habijt aangenomen hebben, op zijn 16de jaar, waarop hij reeds achtervolgt werd voor zijn opinies. Maar de biografen zijn niet akkoord bij welke orde hij ingetreden was. De enen noemen de Karmelieten, de andere stellen dat hij bij de Franciscanen of de Benedictijnen ingetreden is, maar allen zijn unaniem dat hij monnik te Poperinge was.

M. De Mersseman, in zijn artikel over Dathenus, laat hem ook te Ieper geboren worden. Voor de rest neemt hij ook alles van Goethals over.

M. De Baecker, stelt dat Dathenus volgens hem te Poperinge geboren werd.

Spijtig genoeg zijn al deze beweringen op geen enkel document gevestigd.

In het belang van de historische waarheid, geloven wij dat het onze plicht is om te verklaren dat wij originele documenten hebben die stellen dat Petrus Dathenus, of Pieter Daten of Dathen, geboren werd **te Cassel als zoon van Pieter Daten**; en dat hij volgens de verklaring die hij afgelegd heeft toen hij voor het Iepers magistrat verscheen, monnik geweest was in het klooster van de Karmelieten van deze stad Ieper.

Ten gevolge van de overeenkomst tussen de Hertogin van Parma, de gouvernante van de Nederlanden en de edelen van de 25ste augustus 1566, en waardoor de preken van de **sectarissen** getolereerd werden werd er onder andere bepaald dat de protestanten één of maximaal twee 'ministers' of predikers mochten aanstellen.

Deze dienden geboren te zijn in het land en subject aan zijn majesteit, en ze dienden dan ook een eed te doen in de handen van het magistrat om gehoorzame subjecten van de keizer te blijven.

Dit akkoord werd gesloten op de 20ste september 1566 en in Ieper ondertekend door 91 leden van de reformanten, wonende te Ieper.

De minister die aangesteld werd naar aanleiding van deze conventie was Charles Ryckewaert, gezegd Theophilus- zoon van Charles, geboren te Nieuwkerke in de casselrie van Belle. Hij legde zijn eed af op de 5de oktober **1566**.

Als tweede minister, wilden de sectarissen enkele weken later Pieter Daten aanstellen en deze kwam naar Ieper in de laatste dagen van oktober. Hij wilde aldaar prediken op de 1ste november en daarom wilde hij op de **31ste oktober** de eed afleggen in de handen van het magistrat. Maar hij vond niemand van het magistrat thuis. De dag daarop was er reeds een menigte aan het wachten om zijn preek te aanhoren, maar Pieter Daten, wilde zich houden aan de conventie.

Daarom schreef hij een brief aan het magistrat om uit te leggen dat hij hen opgezocht had, maar niet gevonden, en dat hij daarom zijn preek niet gehouden had omdat hij niet wilde indruisen tegen de conventie.

Deze brief luidde als volgt:

Eersaeme voorsichtige ende zeer discrete heere.

Dewyle dat die ghemeynte deser stadt, die begheert na die reformatie des evangely te leven, van my begheert heift dat ick hedent haer wille vermaenen uut Godts woort, ende dat ick sulcx te doen bereydt bin, ende om alle ghehoorsaemheit te bewysen der overheit bereydt, bin gheweest den gewoonlicken eidt te doen, daerom ick ooc en huysse bin gheweest van den greffier, ende ooc tot uwen ende meer anderen, maer niemant hebbende tot huys gevonden, so ist dat ick voortvaeren sal, doch mit protestatie dat,

ghelyck ick den voorseyden eydt hebbe ghedaen tot Antwerpen in den handen van myn heere de prince van Orangien,
ende daerna in den handen van myn heere van Hoochstraeten,
item ooc tot Gendt in den handen des commissaris des princes van Gavren
so ben ick noch bereydt ende volverdich hier te doen,
begheerende ootmoedelick ende protesterende wel expresselick
dat my dit werck niet en kan noch mach als rebellie ofte onghehoorzaemheit uutghelegt ende toegherekent werden, daervan ick uwe eersaeme wysheit hier mit hebbe willen adverteren.
Tot Ypren den 1 novembris 1566.
Petrus Dathenus, manu propria.

Bij het ontvangen van deze brief hebben de heren Cornelis, hoog baljuw van de stad en casselrie van Ieper, de eerste schepen Bulteel en de schepenen Inghelvert en Marmal samen gaan zitten waar zij tussen negen en 10 uur in de morgen de eed van de nieuwe Ieperse minister ontvingen.

Zie hier het proces verbaal.

Den eersten in november xvc zessentzestich
tsnuchtens, tusschen den neghen ende thien hueren,
voor Meester Cornelis, Ruddere, heere van den Coornhuuse, hooch bailliu der stede ende casselrie van Ypre, Ghilein Bulteel voorschepene Frans Inghelvert ende Jan Marmal, scepenen der voornoemde stede,
compareerde **Pieter Daten, filius Pieter, ghebooren van Cassel,**
gheassisteert met Jacques Quaetjonck ende Charles Bouve,
inwoonende poorters der voornoemde stede, onderteeckent hebbende 't accord vander nieuwe religie, ende dede eedt,
als minister ende predicant van die vander nieuwe religie deser stede,
te wesen gheoorzaem
ende onderdanich d'ordonnancie vander wet, gheduerende zyne residentie alhier, in alle polliticque zaken, ende voorts in zyne predicatie niet te oorboren, eneghe seditieuse proposten.
Actum ter camere ten daghe als boven.
My present - getekend – De Corte.

De preek werd dan toch niet op de 1ste november gehouden, maar wel de dag daarop.
Ryckewaert preekte in het Frans, Daten in het Vlaams.
Dezelfde dag bracht het magistraat van Ieper graaf Egmond op de hoogte van wat er gebeurd was aldaar. Hun brief in het Frans opgesteld, geeft enkele bijzonderheden over Daten.

Ce jourd'huy est advenu que deux prescheurs de la religion nouvelle ayans faict devant nous le serment requiz, à scavoier Carle Ryckewaert, natyf de Noeufesglise et **Pieter Daten, natyf de Cassel**, quy fust jadiz moine au cloistre des Carmes lez ceste ville, ont presché, en un mesme temps, au lieu désigné pour les presches nouvelles hors de ceste ville, faisant l'un son sermon en langue flamingue et l'autre en langaige francoyse....

Vandaar dat het duidelijk is dat Pieter Daten een karmelietmonnik geweest is.
Ook in de justificatie die het magistraat van Ieper tegenover Alva dient af te leggen is er sprake van Pieter Daten. Hierin stelt men dat;
Up den alderheyligen dach werdt Pieter Dathen, apostaat van den clooster van der camers nevens Ypre, by eenighe vander nieuwe religie die vander wet ghepresenteert omme ook

hunlieer predicator te wezen... ende dien volghende hebben de zelve Pieter Dathen ende Carle Ryckewaert, beide up eenen tydt ghepredict up den tweeden dach van november, te weten de voorseide Dathen in vlaemsche ende de voorseide Caerle in walsche tale.

Voor zover Diegerick kon nagaan predikte Pieter Daten slechts nog één andere keer te Ieper. En dat was op de 6de februari 1567. Daarna werd hij vervangen door Mahieu Loysier, geboortig van Steenwercke., maar het magistraat weigerde deze zijn eed te laten afleggen. Ook Ryckewaert was op 8 februari reeds vertrokken uit Ieper en de protestanten wilden hem laten vervangen door Nicaise Vanderschueren, geboren te Gent, maar ook hier weigerde het magistraat deze prediker zijn eed te laten afleggen.

Daarmee zou de kous af kunnen zijn, maar dat is ze niet.

Edmond De Coussemaker die met zijn werk *‘Trouble religieux....’* in vier delen, uit 1876, het basisboek schreef, waarop alle latere schrijvers schatplichtig zijn, stelt hierin dat : *Rien ne constate sa présence à Cassel même...*

Germain Schoonaert schrijft ook: Ook een hedendaags historicus zoals **Karel Porteman** schrijft dat er over het verdere leven van Dathenus geen enkele aanknoping met Kassel te vinden is. (*Erfdeel jaargang 14*)

De ongeschreven wetten waardoor, op de gepaste plaats en tijd, gevels, muren, poorten en zitbanken, bij een min of meer aanzienlijke volkstoeeloop van ‘eeuwigdurende’ gedenkplaten worden voorzien, getuigen - volgens de formule - van de ‘diepe erkentelijkheid der gemeenschap ten aanzien van haar groten’. Vaak echter is de belangstelling voor de geografische afkomst van een beroemdheid overwegend van nationalistische of toeristische aard. Zelfs al wilden de huidige inwoners van het Frans-Vlaamse stadje Cassel Pieter Datheen met een dergelijk gebaar als hun beroemdste zoon eren, dan zouden zij bezwaarlijk hun ijver kunnen verantwoorden: de banden die Datheen met Cassel en Frans-Vlaanderen binden zijn, op het toeval na dat wij geboorteplaats noemen, om zo te zeggen nihil. Het staat zelfs vast dat een groot deel van de familie Daets of Daeten zich bij de hervormde gemeente die Pieter te Frankentahl in de Paltz leidde, is gaan voegen, zodat Cassel zelfs niet voor de ‘thuis’ of de ‘vaderstad’ van de beroemde Calvinistische psalmberijmer kan doorgaan. Toch is er de roerende anekdote. In zijn droevige levensavond, die hem naar de koele Noordduitse gewesten had gevoerd, laat Datheen zich te midden van de Lutheranen veiligheidshalve Petrus Montanus noemen, denkend aan het Vlaamse stadje op de berg waar hij was geboren.

Hoe komt het dat de tijdsgenoten dachten dat Pieter Daten van Poperinge was? Een stelling die ook de Protestantse geschiedschrijvers aanhingen.

Dat Pieter ‘monnik’ zou geweest zijn te Poperinge, mogen we alleszins tot het rijk der fabelen rekenen. Er was geen klooster voor paters in die tijd te Poperinge. Hij zal dus effectief in het Karmelietenklooster te Ieper binnengegaan zijn.

We kunnen echter bijna niet anders dan aannemen dat hij alleszins in Poperinge opgegroeid is en dat dit de reden is waarom men zo dikwijls stelt dat hij van ‘Poperinge’ is.

Kan het zijn dat Pieter Daten zelf gelogen heeft?

Wilde Pieter Daten door te liegen zijn familie te Poperinge, zowel als deze te Sint-Winnoksbergen beschermen omdat hij ook wel wist dat het protestantse tij nog wel kon keren? Deze stelling is alleszins aanneembaar.

Uit de weinige bewaarde Poperingse documenten uit die tijd, kunnen we wel met zekerheid besluiten dat Pieter Daten een wel heel bijzondere relatie met Poperinge had, wat Germain Schoonaerts ten overvloede bewijst.

Heel interessant is zijn aanhaling over **Jooris Daten**. In SAP 394 – Renten haalt hij de volgende akte aan:

François en Bauduin Scherrier hebbende hemlieden verkent borghe ende principael elc voor ander ende een voor al overr Jooris Datin alsnu ghevanghen ter instantie vanden bailliu van Poperinghe ende verbeurende hemlieden goet, present ende toecomende voor alzulcke scade ofte einterest als nu ofte in toecommende tyden zoude meughen gheheesscht worden van iemande, wie het zy ofte waere, sprekende uuter occaise daeromme de voorseide bailliu den voornoemde Jooris hadde ghedaen vanghen ende daerof hij Jooris zyn letteren van remissie mids welcke borgtocht vercreghen hadde, de voornoemde bailliu gheconsenteert ende ghepermiteert heeft de slakinghe vanden voornoemde Jooris. Ende gesciedene actum present: schepen ende cuerheers IX in octobre XLIX.

Germain Schoonaert schrijft dan: Hield het delict verband met de vlucht van Pieter Daten? Alles speelde zich af in de zelfde tijdsspanne.

Philip Blommaert schrijft in zijn boek 'De Nederduitsche schrijvers van Gent' uit 1861 het volgende:

... Nauwelijks 19 jaren oud verliet hij hetzelfde (het klooster van de karmelieten) en werd welhaast gedwongen uit het land te wijken, daar hij als de nieuwe leer toegedaan bekend stond, en reeds te Kortrijk, **Poperinge** en elders gepredikt had.

Poperinge was dus omzeggens de eerste stad waar Pieter Daten kwam prediken.

Kan de Poperingse Joris Daten misschien een oom van Pieter geweest zijn?

Pieter Dathenus verklaart zelf dat hij de zoon was van Pieter. Deze Pieter Daten senior, was waarschijnlijk chirurgijn want Dathenus verklaart later dat hij zijn vak van geneesheer als kind reeds leerde.

Verder is over zijn effectieve vader en moeder is niets bekend. Waren deze mensen reeds vroeg gestorven? Was Pieter Daten misschien als wees bij Joris opgegroeid?

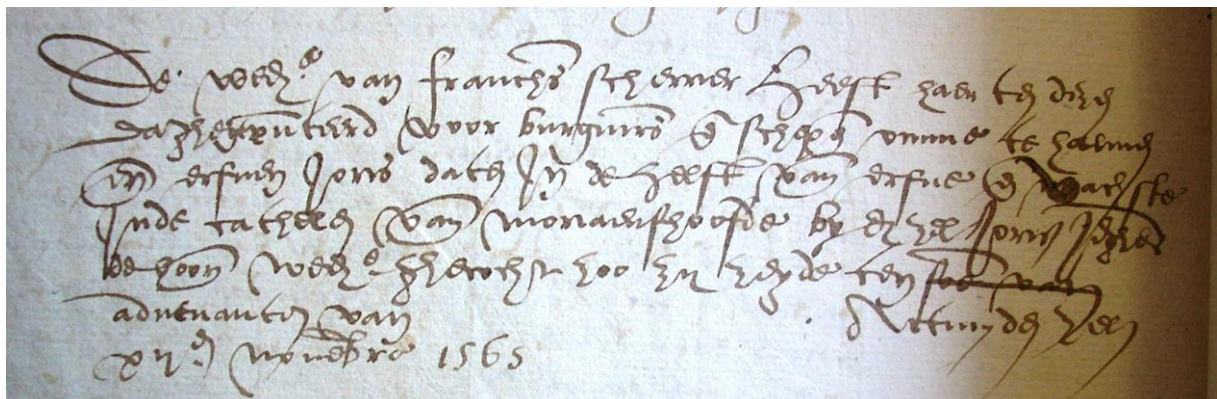
Indien Pieter bij Joris Daten opgetrokken was tot hij naar het klooster in Ieper ging, zou het ook logisch zijn dat hij, nadat hij dit klooster moest verlaten, naar Joris terug keerde.

Sommigen beweren dat hij het klooster diende te verlaten wegens 'adulterie'. Misschien klopt dit wel en was de jonge, heftige, roste jongen gewoon verliefd geworden en had hij zijn gevoelens niet willen weerstaan.

Terug in Poperinge zal hij dan wel aldaar beginnen prediken zijn en kan dit alles de reden zijn waarom men hem dan ook zo geregeld als van Poperinge afkomstig zijnde noemde.

We vinden Joris Daten later nog terug wanneer hij het een deel van het Moraerdshoofde koopt van de weduwe van Frans Scherrier.

12 november 1565 – Joris Daten koopt erf – SAP 364 - Halmen

De weduwe van Francois Scherrier heeft haer ten desen dache ghepresenteerd voor burghmeesters ende schepenen omme te halmen ende erfven **Joris Daten** in de helft van de erfve ende dachste in de cathelen van de **Moraerdshoofde** by de zelve Joris jeghens de voornoemde weduwe ghecocht, zoo zij zeyde ten advenanten van ... *niet ingevuld*.
Actum den zelve xijde novembris 1565

De verdere speciale banden van Dathenus met Poperinge zijn door Germain Schoonaerts mooi op een rijtje gezet. Vooral het feit dat hij het magistraat van Poperinge geholpen heeft om koren in het Paltsgraafschap aan de Rijn te gaan kopen om zo de arme bevolking van de stad van de hongersnood te redden mag als bijzonder gezien worden.

Pieter Dathenus was alleszins een intelligente en belezen man.

*H.Q. Janssen schrijft in een verhandeling over het einde van Datens leven dat hij naar **Husum** (Duitsland) verhuisd was, waar hij de beste gelegenheid had om voor zijn levensonderhoud te slagen door de geneeskunde, **die hij van zijne kindsheid af geleerd had** en waarin hij gelukkige uitkomsten had ondervonden. Nu had hij sedert omtrent een jaar zijn dienst verbonden aan den magistraat van Staden, die hem een eerlijk inkomen van 150 thalers toelegde en hem de bevoegdheid vergunde om de praktijk uit te oefenen en daarmee winst te doen.*

Hij kon zijn talen: Hij verbleef een tweetal jaar in Engeland; hij vertaalde de psalmen uit het Frans en hij woonde jarenlang in Duits en schreef in deze taal verschillende brieven. Daarnaast was hij vooral een geboren prediker. De abt van de Gentse Pietersabdij, Columbanus Vrancx – zo schrijft Karel Porteman beschouwde Daten als de duivel zelve. Hij liet Lucifer zeggen in zijn boek ‘S Duivels Kermisse’:

Eenen mynen zeer ghetrauwen knecht
Wiens tonghe ic seer wel weet te roeren
Om te vanghen oock edele, niet alleen de boeren
Hij weet te clappene ghelijck eenen gaey
Ghelijck eenen inghele, noyt zoo fraey
Hy hevert eerst in een clooster gheleert
Maer ic hebben nu al anders bekeert
Ons rijcke daghelicx hy vermeet
Hy es emmers wel weert dat men hem eert
Hij weet de Vlamynghen naer den mont te praten
Hy bevalt hemlien in alles wel boven maten.

En hij kon poëzie schrijven. Als letterkundige werd hij immers bekend door zijn Psalmberijming naar het frans van Beza en Marot.

De Psalmen Davids uit den Fransoyschen Dichte in 't Nederduytsch overgheset door Petrum Dathenum te Frankenthal 1566.

Zoals we kunnen zien op de illustratie hiernaast kreeg men in de Vlaamse tekst en de muziek op één en dezelfde pagina.

Het zijn deze psalmen die men in en buiten de Westhoek, in de tijd van beeldenstorm zong en die men eeuwenlang in Nederland tot heden, is blijven zingen. Al bij al mogen we gerust stellen dat het werk van deze ‘Poperingenaar’ het meest gelezen en gezongen werk binnen de Nederlandse literaire geschiedenis is.

We halen hieronder enkele van zijn psalmen aan.
 Uit psalm 3 halen we het volgende fragment:

PSALMEN
DAVIDS,
Wt den francofischen in Nederlandt
sehen dichte overghesett / door
Petrus Datheniam.
PSALMVS I.

Dese Psalm leert datse gheluckflick zijn die de zeden ende raedtslaghen der
Godtloosen verachten, ende hen begheuen om Gods Wet te verstaen, ende
te bewandelen. Ende datse ongeluckflick zijn, die sulcx nieren doen.

De niet en gaet in der godtloos-
 sen raet / Die op het wech der
 sondbaten niet slaet / En niet en sit op den spot-
 ters oncrepne: 2. Maer dach en nacht heeft in Gods
 Wet alleene / In sinen lust / In spreect daer van een-
 naer / Die mensche is wel gheluckflick voortwaer.
 3. U sal ghelick sijn enen schoonen boom /
 Die plant ho eenen claren waterstroom /
 Die sijn vruchten gheeft in bequame tijden /
 Wan welcken gheen drooghe bladt bae bejstert:
 4. So sal de mensche salich sijn bekent /
 Daer al sijn doer tot welcken hy hem went.
 5. Maer soo en ist niet den godtloosen niet /
 Die als kaf bescroopt werden daerom niet /
 Die welck handen wijdt hier end daer weert ghebreut:
 6. Soo sullen sy in Gods gherichte beuen /

*Beatus vir qui non
 abiit.
 1. Welcien / die
 niet en wan-
 del in den raet der
 godtloosen / noch
 treedt op den wech
 der sondbaten / noch
 sitt daer de spot-
 ters sitten.
 2. Maer heeft in
 der Wet des He-
 ren / ende spreect da-
 rinne. Wet dach end
 nacht.
 3. Die is als een
 boom / geplant aan
 de waterbecken / die
 sijn vruchte bruyget
 te sijnen tijt / en sijn
 vraderen verwelken
 niet / en war hy maect
 dat gheluck wet.
 4. Doch so en sijn de
 godtloose niet in die
 mensche. Deren wint
 bescroopt.
 5. Derom en blyft
 de godtloose niet in
 gherichte noch bes-
 chert in de vergader-
 ings der rechtvaardigen.*

Opt kinnebacken slaet /
End hen breekt metter daet /
In stucken hare tanden.
9 Van u ist / O Heer goet /
Datmen verwachtten moet /
Hulp end troost vroech end spade:
Want over u volck hier /
Stoet ghy / Heer / goedertier /
Seer rijcklick u ghenade.

Stort ghy, Heer, goedertier
 Seer rijckelick U ghenade.

Dat er daar een Zuid Nederlands woord als 'kinnebacken' in staat, bewijst toch dat Daten
 zijn herkomst niet kon of wilde wegsteken.
 We geven hier nog 'psalmus Cxvlij' of psalm 142.

4
 Want ghy zijt, Heer, mijn schilt
 Die my beschermen wilt
 End my eere wilt gheven
 Ghy doet dat ick voorstaen
 Mach vry opentlick gaen
 Met den hoofd up gheheven
 5

Ick heb in mijn ellent
 Myn stem tot Godt ghewent
 End gheclaecht in dit wesen
 Hy heeft oock na zijn woort
 Myn clacht altijt verhoort
 Van zynen berch ghepresen
 6

Dies sal ick rust ontfaen
 End seker slapen gaen
 Bewaert voor alle schade
 Ick sal des morghens clae
 Ontwaken sonder vaer
 Want Godt wilt my slaen gade
 7

Hondertduysent by een
 Deden my vreesse gheen
 Wanneer sy sulcx aenvinghen
 End my wilden met haest
 Om te maken verbaest
 Verstricken end omringhen
 8

Coemt Heer, want dt ghy zijt

Met my tot aller tijt
 End dat hy mijn vyanden
 Opt kinnebacken slaet
 End hen vreecke metter daet
 In stucken hare tanden
 9
 Van U ist, O Heer goet
 Datmen verwachten moet
 Hulp end troost, vroech end spade
 Want over U volck hier

Ick roepe Godt met herten aen
Ick smeecke hem gantsch onderdaen
Ick storte voor hem ut mijn hert
End vertelle hem al mijn smert
Als mijn gheest end mijn hert met noot
Gantsch beswaert is end met angst groot
Noch weet ghy Heer in desen al
Hoe ick daer ut verlost zijn sal
Sy hebben my stricken bereyt
End my te vanghen toegheleyt
Als ick my alsins heb ghewent
Der vrienden gheen heeft my ghekendt
Gheen middelen my nu voorstaen
Om eenichsins hen te ontgaen
Daer is niemant in mijn gheslacht
Die my te helpen zy bedacht
Ick roepe, Heer, tot U alleyn
Ghy zijt alijdt mijn hope reyn
Ter wereld en is nu niemant
Daer van ick verwachte bystant
Aenhoort doch Heer al mijn gheclach
Want ick voertaen niet meer en mach
Hoedt my voor de vervolghers mijn
Die my nu veel te machtich zijn.
Ut desen cuyl diep my bevrijdt
Dat ick u prijse taller tijdt
By my zijnde Godts kinderen vroet
Sullen sien tgoet dat ghy my doet.

Wij zongen eind de jaren 1960 in de kapel van het college te Poperinge geregeld de psalm
Evenals een moede hinde
naar het klare water smacht,
schreeuwt mijn ziel om God te vinden
die ik ademloos verwacht.
Ja, ik zoek zijn aangezicht,
God van leven, God van licht.
Wanneer zal ik Hem weer loven,
juichend staan in zijn voorhoven?
Wisten we toen veel dat de melodie reeds uit 1551 stamde. Ook Daten maakte zijn eigen
versie hiervan in 1566. Psalm 42:

Als een hert ghejaecht, O Heere,
Dat versche water begheert
Also dorst myn ziel ooc zeere
Na U mijn Godt hooch gheert
End xsmeeckt by haer met gheclach
O Heer, wanneer wert dien dach
Dat ick doch op U sal wesen
End sien u aenschijn ghepresen

Mijn tranen ende mijn clachten
 Zijn mijn spijs, die my steeds voet
 Alsmen my vraecht met verachten
 Waer is nu U Godt so goet
 Ick smelt als ick denck daer aen
 Hoe ick voormaels plach te gaen
 Met een hoop volck hier te lande
 Om U Heer, te doen offrande

Waerom wilt ghy u so quellen
 End beroert zijn, O ziel mijn
 Wilt gantsch U hoop op Godt stellen
 Van U sal hy ghedanckt zijn
 Als hy voor zijn aenschijn claer
 Sal wech nemen U cruys swaer
 Dies God van my niet en wijcket
 Want mijn hert my gantsch beswijcket

Ick ben uwes seer ghedachtich
 Oock aen den Jordanen cant
 End uwer ghoetheyt seer crachtich
 In Hermon dat coude lant
 End aen Misar den berch bloot
 Daer d'een diepte d'ander groot
 Toeschreyt end daer die tempeesten
 Over my gaen minst end meesten

Al de groote waterstroomen
 Zijn Heer, over my ghegaen
 End my over thoofte ghecome
 maer ghy hebt my byghestaen
 sdaechs thoont ghy, my U goetheyt

end snachts U barmherticheyt
 dies sal ick U Heer gelijden
 ghy hoedt mijn ziel t'allen tijden

Ick sprack tot Godt, O Godt crachtich
 Waerom vergheet ghy my gaer
 Waerom moet ick wesen clachtich
Benout door de voos eenpaer (*eenpaar*
 = *gelijkmatigheid*)
 Ick ghevoel haer smaden quaet
 Dwelck my door de beenen gaet
 Als sy ut uwer oneere
 Spreecken: waer blijft nu de Heere

Waerom wilt ghy U so quellen
 End beroert zijn, O ziel mijn
 Wilt gantsch U hoop op God stellen
 Van U sal hy ghedanckt zijn

Omdat hy is, so men siet
Mijn heyl, die my **jonste** biet
Dies mijn ziel wilt U verblijden
Godt ist dien ick bid int lijden.

Wat een mens allemaal tegenkomt op internet!

*Op de facebookpagina van Professor **Chris Impens** krijgen we het volgende te lezen:*

Wilhelmus van Dathenus

De verwijzingen, bestaande uit de letter en de bladzijde, zijn naar:

[E] J.-W. Enschedé, *Les origines du Wilhelmus van Nassauwe, chant national Néerlandais*, Bulletin de la Commission de l'Histoire des églises wallonnes, deuxième série, T.II, 1899, pp. 341-386 ([hier](#))

[K] Mike Kestemont, Els Stronks, Martine de Bruin, Tim de Winkel, *Van wie is het Wilhelmus?* Amsterdam University Press 2017 ([hier](#))

[M] Abraham Maljaars, *Het Wilhelmus: auteurschap, datering en strekking. Een kritische toetsing en nieuwe interpretatie*, Uitgeverij Kok — Kampen 1996

[P] Jop Pollmann, *Ons eigen volkslied*, H.J. Paris Amsterdam 1936 ([hier](#))

[R] Theodorus Ruys, *Petrus Dathenus*, proefschrift V.U. Amsterdam, 1919 ([hier](#))

[S] J. G. Sterck, *Bronnen en samenstelling van Marnix' Biënkorf der H. Roomsche Kercke*, De Vlaamse Drukkerij, 1952 (relevante bladzijde [hier](#))

[V] Guido Vandermarliere, archief Poperinge, jaarboek 1570 ([hier](#) op internet en [hier](#) als pdf)

[VD] F. van Duyse, *Het oude Nederlandsche lied*, vol. II, 1905 ([hier](#))

1. Dathenus, een plat vlamijnck

De Nederlandse tekst van het Wilhelmus is geschreven tussen mei 1568 en 1573. In de oudste drukken (ca. 1576) wordt als zangwijze gegeven: *naar de wijze van Chartres*. Pas in recente jaren is min of meer vast komen te staan hoe deze Franse stad de geboorteplaats geworden is van het Wilhelmus, en door wiens toedoen dat in zijn werk is gegaan. De man die ons zowel de tekst als de muziek van het Wilhelmus bezorgd heeft heette **Pieter Dat(h)en**.

Hij is geboren in Kassel, hoofdplaats van een van de zuidelijke kasselrijen van het graafschap Vlaanderen (kaart hierboven) en is karmeliet geweest in Ieper. Dit alles weten we met zekerheid uit eigentijdse ambtelijke documenten.

*Den eersten in november xvc zessentzestich tsnuchtens, tusschen den neghen ende thien hueren, voor Meester Cornelis, Ruddere, heere van den Coornhuuse, hooch bailliu der stede ende casselrie van Ypre, Ghilein Bulteel voorschepene Frans Inghelvert ende Jan Marmal, scepenen der voornoemde stede, compareerde **Pieter Daten, filius Pieter, ghebooren van Cassel**, enz.*

*Ce jourd'huy est advenu que deux prescheurs de la religion nouvelle ayans faict devant nous le serment requiz, à scavoier Carle Ryckewaert, natyf de Noeufesglise et **Pieter Daten, natyf de Cassel, quy fust jadiz moine au cloistre des Carmes lez ceste ville**, ont presché, en un mesme temps, au lieu désigné pour les presches nouvelles hors de ceste ville, faisant l'un son sermon en langue flamingue et l'autre en langaige francoyse....*

*Up den alderheyligen dach werdt **Pieter Dathen, apostaat van den clooster van der camers nevens Ypre**, by eenighe vander nieuwe religie die vander wet ghepresenteert omme ook hunlieer predicant te wezen... ende dien volghende hebben de zelve **Pieter Dathen** ende Carle Ryckewaert, beide up eenen tydt ghepredict up den tweeden dach van november, te weten de voorseide Dathen in vlaemsche ende de voorseide Caerle in walsche tale*

[V, waar ook nog **Jan Daten** en **Joris Daten/Datin** uit Poperinge vermeld worden als mogelijke verwanten.]

Naar de gewoonte van die tijd noemde Pieter Daten zich **Petrus Dathenus**, en wij zullen hem daarin volgen. Zijn Latijnse naam gaf aanleiding tot de vernederlandste vorm *Datheen*. (De volksetymologie uit *d'Athènes* is fantasie.)

Dathenus gaat door als de grondlegger van het calvinisme in de Lage Landen. Zijn theologische carrière bracht hem, behalve in de Nederlanden, ook in Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Duitsland. In 1566 zette hij de *Psalmen Davids* uit het Frans in Nederlandse gedichten om. Sommige tijdgenoten ergerden zich aan zijn gekunstelde taal, terwijl hij toch een doodgewone Vlaming was.

*Ja selfs **Dathenus die een plat vlamijnck es**, heeft zijne zalmen [d.i. psalmen] zo verduudst dat vele bekennen dat zij die tale nyet en zouden cōnen verstaen.* [S 34, citaat uit 1581]

Zijn psalmberijming vond onmiddellijk ingang in de Gereformeerde Kerk, en zou daar eeuwenlang een grote rol blijven blijven. Dathenus nam niet alleen de teksten, maar ook de melodieën uit zijn Franse voorbeeld over. Om die reden was hij verplicht een even groot aantal lettergrepen te behouden, met onnatuurlijke klemtonen en een gekunstelde zangwijze als gevolg. Maar ook andere contrafacten uit die tijd zijn gemaakt door dichters die zich niet om de Nederlandse klemtonen bekommeren.

Zo hoort men in het lied *O Godt hoe wonderlijken* (verderop weergegeven) in de eerste strofe: wonderLIJK en welDAAD.

Tijdens verschillende episodes speelde Dathenus een grote rol in het calvinistische bolwerk Gent. In 1579 verliet hij de stad na een frontale aanval tegen Willem van Oranje omwille van diens godsdienstige tolerantie (of onverschilligheid? Oranje is achtereenvolgens lutheraan, katholiek en calvinist geweest). Het Wilhelmus dateert uiteraard van vóór die breuk.

2. de muziek

De oudste druk van de melodie van het *Wilhelmus* dateert uit 1574.

De melodie van 1574 mag zonder enige twijfel voor de juiste lezing gehouden worden; de melodie is zes jaren na het ontstaan van het *Wilhelmus* genoteerd en neemt bovendien alle coupletten zeer vlot op. [P 135, waar we ook de partituur ontleen]

Hieronder de melodie met als teksten

1. de oorspronkelijke Franse tekst uit 1568, katholiek en gericht tegen de hugenoot Condé
2. de eerste strofe van het Antwerps lied uit 1574, eveneens uit katholieke hoek
3. de eerste strofe van het *Wilhelmus*, tekst van 1581.

1. O la folle en - tre - pri - se du Prin - ce de Con - dé,
A Char - tres la joli - li - e il a vou - lu en - trer.
2. O Godt hoe won - der - lij - cken staet ghi ons al - len by,
In al - le co - ninck - rij - cken met u ghe - na - de vry
3. Wil - hel - mus van Nas - sou - we ben ick van Duyt - schen bloet,
den va - der - lant ghe - trou - we blijf ick tot in den doot;

C'est à lui grand' fo - li - e, il n'y en - tre - ra pas, Les bons sol - dats de
Dies moet u elck een lo - ven van u wel - da - den al die ghi ons sendt van
Een Prin - ce van O - raen - gienben ick vrij on - ver - veert, den Co - ninck van His -

11
Fran - ce me le souf - fri - rent pas.
ho - ven hier in dit eert - sche dat.
poen - gien heb ick al - tijd ghe - eert.

(synthetische uitvoering op trombone, m.b.v. MuseScore)

3. de dichter

De auteur van het *Wilhelmus* heeft zich nooit bekendgemaakt.

Lange tijd heeft men gedacht dat Marnix van Sint Aldegonde de dichter was, maar dat is in 1995 door Maljaars afdoende weerlegd. Tot de vele argumenten behoort o.m. dat het *Wilhelmus* als dichtwerk ver achter blijft bij de poëtische vaardigheden van Marnix.

Dathenus, daarentegen, was in de eerste plaats een *vertaler*, en zijn poëtisch vakmanschap is niet van de eerste orde.

In 1995 al had Maljaars [zie vooral zijn Bijlage I] aangetoond dat Dathenus dichter bij het *Wilhelmus* stond dan Marnix.

In 2016 werden dan systematisch zes kandidaat-auteurs tegen elkaar afgewogen op grond van stijlkenmerken die door een computer verwerkt werden.

Als we gebruik maken van de meest betrouwbare stylometrische analyses die we momenteel tot onze beschikking hebben, wordt Dathenus onveranderlijk als de meest waarschijnlijke auteurskandidaat naar voren geschoven. [K 61]

Daarbij komt nog een uniek extra gegeven: *Dathenus was aanwezig bij het beleg van Chartres*. In het jaar 'des Heren' (zeg dat wel) 1568, tijdens de Franse burgeroorlog, sloeg de hugenoot *Louis de Bourbon, prince de Condé* het beleg rond de katholieke stad Chartres. Verder dan een bres in de stadswal kwamen de protestantse soldaten evenwel niet, en na twee maand werd vrede gesloten.

Met Condé vocht ook een legertje van *Johan Casimir van de Palts* mee, met Dathenus als veldpredikant.

Weldra werd Datheen geroepen een nieuwe reis te gaan ondernemen, thans naar Frankrijk. Daar was nl. voor de tweede maal de burgeroorlog uitgebroken tusschen de Hugenenoten en de Hofpartij, waarop de eersten de hulp hadden ingeroepen van den Calvinistischen Keurvorst. Deze aarzelde niet op dit verzoek in te gaan en zond zijnen zoon, den hertog Johan Casimir, met een leger van 11000 man derwaarts, om de verdrukte geloofsgenooten bij te staan. En opdat het leger gedurende dien tijd niet geheel van geestelijke bearbeiding verstoken zou zijn, zond hij zijn hoftheoloog Datheen mede, om als veldprediker en tevens als raadsheer van zijn zoon dienst te doen.

Jammer genoeg is ons van Datheen's lotgevallen gedurende dezen tocht niets bekend. En evenmin weten wij met zekerheid, wanneer hij met het leger naar Frankrijk vertrokken is, noch ook, wanneer hij vandaar is weergekeerd.

Vermoedelijk echter zal hij wel tot het einde van den strijd bij de troepen gebleven zijn, want naar de meening van sommige schrijvers heeft ook hij behoord tot degenen, die vredessluiting met het Fransche hof hebben afgeraden, toen daarom in 't begin van 1568 werd gevraagd. [R 79]

Hoewel de bewijzen nogal onrechtstreeks zijn kunnen wij er toch van uitgaan dat Dathenus persoonlijk bij het beleg van Chartres aanwezig was.

Het beleg van Chartres werd aangevangen in Januari 1568; de vrede werd getekend den 23sten Maart 1568; zie J.W. Enschedé [E 348], die ons tevens leert hoe, na het sluiten van den vrede, de Paltzgraaf Jan Casimir, die met Condé het beleg van Chartres had medegemaakt, naar Duishurg trok om den Prins van Oranje zijne krijgsbende aan te bieden, en hoe, ofschoon geldgebrek den Prins verhinderde van dit aanbod gebruik te maken, deze of anderen op zijn naam een deel van die krijgers hebben kunnen aannemen, waaronder er zich wellicht bevonden die het lied uit Frankrijk hadden meegebracht. [VD 1638]

Van Duyse kon toen niet vermoeden dat onder *die krijgers die het lied uit Frankrijk hadden meegebracht* zich ook de tekstdichter zelf van het Wilhelmus bevond: Pieter Datheen. Datheen was, anders dan Oranje, een militant calvinist, zodat het bevreemding wekt dat in het Wilhelmus de vervolging van de nieuwe religie niet aan bod komt. Dat zou erop kunnen wijzen dat het Wilhelmus een opdracht (van Oranje?) is, met een duidelijk omlinjende inhoud, of —eerder nog— een *vertaling* van een al bestaand lied.

Vergeeten we niet dat Dathenus in de eerste plaats een vertaler was, van wie (denk ik toch) geen oorspronkelijk dichtwerk bekend is.

En de Franse vertaling van het Wilhelmus door Gabriel Fourmennois, uit ca. 1582, heeft als titel (*Chanson composée à la louange et honneur de Monseigneur le Prince d'Orange*, **selon le translateur Flameng** [M 203-209 en Bijlage IV]

Was Dathenus, de *plat vlamijnck*, die *translateur Flameng*?

Maar als dat origineel echt bestaan heeft, in welke taal was het dan?